ומצפצפין ועולין שנאמר [1]והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו ועליהם אמרה חנה [2]ה' ממית ומחי' מוריד שאול ויעל ב"ה אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד [3]אהבתי כי ישמע ה' את קולי ועליהם אמר דוד כל הפרשה כולה דלותי ולי יהושיע פושעי ישראל בגופן ופושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן (א) תחת כפות רגלי צדיקים שנא' [4]ועשותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם [א]אבל המינין והמסורות[י] והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתיתם בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם [ט]ונידונין בה לדורי דורות שנאמר [5]ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו' גיהנם כלה והן אינן כלין שנאמר [6]וצורם לבלות שאול (מזבול לו) וכל כך למה מפני שפשטו ידיהם בזבול שנאמר מזבול לו ואין זבול אלא בית המקדש שנאמר [7]בנה בניתי בית זבול לך ועליהם אמרה חנה [8]ה' יחתו מריביו א"ר יצחק בר אבין ופניהם דומין לשולי קדירה ואמר רבא ואינהו משפירי שפירי בני מחוזא ומקריין בני גיהנם אמר מר ב"ה אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד והכתיב והבאתי את השלישית באש התם בפושעי ישראל בגופן פושעי ישראל בגופן והא אמרת לית להו תקנתא כי לית להו תקנה ברוב עונות הכא מחצה עונות ומחצה זכיות [ג]ואית בהו נמי עון דפושעי ישראל בגופן לא סגיא ליה דלאו והבאתי את השלישית באש ואם לאו ורב חסד מטה כלפי חסד ועליהן אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' [ג]דדרש רבא מאי דכתיב [3]אהבתי כי ישמע ה' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני דלותי ולי יהושיע אע"פ שדלה אני מן המצות לי נאה להושיע פושעי ישראל בגופן מאי ניהו אמר רב [ד]קרקפתא דלא מנח תפלין פושעי אומות העולם בגופן אמר רב בעבירה ושנתנו חיתיתם בארץ חיים אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים א"ר יהודה אמר רב [ו]כל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תלמיד חכם שנאמר [9]לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב [ז]בית הלל אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד היכי עביד רבי [ח]אליעזר אומר כובשו שנאמר [10]ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ר' יוסי בר חנינא אמר נושא שנאמר [11]נושא עון ועובר על פשע תנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכן היא המדה אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונות מחשיב בהדייהו [י](רבא אמר) [כ]כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע למי [א] נושא עון למי שעובר על פשע רב הונא בריה דרב יהושע חלש על רב פפא לשולי ביה חזייה דחליש ליה עלמא אמר להו צביתו ליה זוודתא לסוף איתפח הוה מיכסיף רב פפא למיחזייה א"ל מאי חזית אמר [מ](ליה) אין הכי הוה ואמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקים במיליה לא תקומו בהדיה שנאמר נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון לעובר פשע [11]לשארית נחלתו אמר רבי אחא בר חנינא אליה וקוץ בה לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו

למי

ומלפלפים. נועקים וכוכים מתוך יסורין שעה אחת ועולין: **מטה כלפי חסד.** הואיל ומחצה על מחצה הם מטה את ההכרע לצד זכות ואין יורדין לגיהנם: **בגופן.** לקמיה מפרש: **המינין.** האנשים א) אשר הפכו דברי אלהים חיים לרעה כגון צדוקים וביתוסים י): **והמסורות.** מלשינים שמוסרים ממון ישראל ביד העובדי כוכבים: **אפיקורוס.** מבזה תלמידי חכמים פ): **שכפרו בתורה.** האומרים אין תורה מן השמים: **ושפירשו מדרכי ציבור** לא גרסינן דהיינו כל הני דלעיל. והכי מתני' בסדר עולם והכי גרסינן ליה התם שפירשו מדרכי הצבור כגון המינין והמסורות כו'. **מדרכי צבור** מדרכי ישראל: **ושנתנו חיתיתם.** לקמן מפרש: **וגורס.** כמו ולורתם: **שפשטו ידיהם בזבול.** שהחריבו בהמ"ק בעונם: **בני מחוזא.** מעונגים ושמנים היו: **ומקריין בני גיהנם.** כך יקראו להם: **והאמרת לית להו תקנתא.** דנעשין אפר והכא ולרפתים כצרוף את הכסף שימרקו יסוריהן את עונם: **דלא אני במצות.** כגון בינוניים שאין זכיותיהן מכריעין למלות להם בזכותם: **ולי יהושיע.** להטות כלפי חסד: **אמר רב יהודה** גרסינן ולא גרסינן **דאמר: כובש.** את כף המאזנים של זכות ומכריעין את העונות: **יכבוש עונותינו.** יכריעו בו: **נושא.** מגביה כף מאזנים של עון: **מעביר ראשון ראשון.** עון שבראשונים הבאים לתחם לכף מעבירו ושומטו שאם היו מחצה על מחצה כיון שחסר אחד מהן יכריעוהו הזכיות וכך היא המדה: **ועון עצמו אינו נמחק.** אלא מונח לצד אחד דאי איכא רובא עוונות (ג) בהדיה ההוא עון מתחשב בהדייהו למנות עם רשעים גמורים: **המעביר על מדותיו.** שאינו מדקדק למדוד מדה למצערים אותו ומניח מדותיו והולך לו כמו אין מעבירין על המצות (יומא דף לג.) אין מעבירין על האוכלין (עירובין דף סד:) מניחן והולך לו: **מעבירין לו על כל פשעיו.** אין מדת הדין מדקדקת אחריהן אלא מנחתן והולכת: **לביתו ליה זוודתא.** הכינו לו צדה לדרך. מה היא צידת המתים תכריכין: **איתפח.** נתרפא: **הכי הוה.** מיתה נקנסה עלי: **לא מוקים במיליה.** אינו מעמיד על מדותיו: **לא תקומו בהדיה.** לא תדקדקו אחריו: **אליה.** שמינה יש כאן וקוץ בה כלומר דבר תנחומין יש כאן אבל יש בתוכה דבר קשה שאינו שוה לכל ל):

למי

ועליהם אמר דוד אהבתי. דכתיב ביה אפפוני חבלי מות וכתיב דלותי ולי יהושיע כשהוא דל במצות רב חסד מטה ומושיע כדדרשינן לקמן אי נמי מלשון דלה דלה לנו (שמות ב) שמעלהו מבור עמוק וכתיב בתריה (תהלים קטז) שובי נפשי למנוחיכי וגו' והדר אתהלך בארצות החיים:

המינים. פליגי בה רב אחא ורבינא בפרק אין מעמידין (ע"ז סה:) (מהו מין) [ס"א]:

כי לית להו תקנה ברוב עוונות. ואית בהו עון דפושעי ישראל בגופן והא דאמר לעיל רשעים דהיינו רובן עוונות נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם אע"ג דכתיב בקרא לדראון עולם לא שלא יהא להם תקנה אלא נדונים שנים עשר חדש ועולים והא דאמר בפרק הזהב (ב"מ דף נח: ושם) שלשה יורדים ואינם עולים היינו לאלתר והא דאמר ריש לקיש בסוף חגיגה (דף כז. ושם) פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולט בהן הא אמר עלה כריש עושין פסין (עירובין דף יט. ושם) דנחית אברהם ומסיק להו:

קרקפתא דלא מנח תפלין. אם עוסק בתורה כמניח תפלין דמי דאמר במכילתא העוסק בתורה פטור מן התפלין ורבינו תם מפרש דהכא כשהמצוה בזויה עליו שמגונות עליו רצועות של תפלין שבראשו אבל אם ירא להניח משום דבעינן גוף נקי כאלישע בעל כנפים כדאיתא בריש במה טומנין (שבת דף מט. ושם) והוא דואג כל שעה שמא לא יוכל להזהר לשמרה בטהרה ובקדושה הא ודאי אין עליו דין פושעי ישראל בגופן וכל הני דשמעתין בשלא עשה תשובה אבל עשה תשובה אמרינן ביומא (דף פו.) דתשובה תולה ומיתה ממרקת:

אמר רב בעבירה. בערוות שכן בן נח מוזהר עליו כדאיתא בפ' ארבע מיתות (סנהדרין דף ע.):

בתחלה

עין משפט נר מצוה

צה א מיי' פ"ג מהל' תשובה הל' ו':

צו ב מיי' שם הל' ה: ג [טוש"ע א"ח סימן לו סעי' א]:

צז ד מיי' פכ"ה מהל' סנהד' הל' א סמג לאוין רח טוש"ע ח"מ סי' ח סעיף ד:

◆

מוסף רש"י

אימתי אני אהובה לפניך. אהבתי משמע כמו אהבוני, כלומר אהבת אותי (רשב"ם פסחים קיח.). לי נאה להושיע. יותר מכל האומות, שהרי ישראל ייהדון (שם). כובשו. הקב"ה כובש ומסתיר עוונות תחת מחילת כסא הכבוד כדי שיכריעו הזכיות (ערכין ח:). נושא. נוטל ומגביה כף העוונות למעלה כדי שיכריעו הזכיות (שם).

◆

רבינו חננאל

ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה, ממית הרשעים ומחייה הצדיקים. מוריד שאול ויעל בינוניים אינם צדיקים, פירוש לגבי הרשעים הבינוניים צדיקים מהן, הן. ובית הילל אומרים בינוניים אין יורדין לגהנם, אלא ורב חסד מטה כלפי חסד, מכריע החסדים על העונות. כלומר מרבה החסדים והוא מטי כלפי חסד. כלומר אם עוונותיו כנגד זכיותיו מחצה ומחצה. ובמחצה של עונות, אין בכלל[ם] עון פושעי ישראל בגופן, והן שלא לבשו תפלין מעולם. בהן הקב"ה מטי כלפי חסד. אבל אם יש בכללם זה העון, לא סגיא להו מגיהנם. ועליהם נאמר והבאתי את השלישית באש וגו'. ואם רב עוונות ובכללם עון פושעי ישראל בגופן והן קרקפתא דלא מנח תפלין מעולם ואפילו פעם אחת, נידונים בגיהנם י"ב חודש, ואח"כ גופן כלה וגם נשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים שנא' ועשותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. אבל המינין והמשומדין והאפיקורסין ושכפרו בתורה ובתחיית המתים ושפירשו מדרכי (תיבור) [ציבור]. ושנתנו חיתיתם בארץ החיים והן הפרנסין שמטילין אימה יתירה על הציבור .שלא לשום שמים, ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם וחביריו כול'. אמר רב פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשום שמים אינו רואה בן חכם, שנאמר לכן יראוהו אנשים. כלומר אם הוא נותן יראתו על אנשים ועל הנשים והן מתייראין ממנו לא יראה כל חכמי לב. מטה כלפי חסד היכי עביד. ר' אליעזר אומר כובש, כלומר משקע, כדכתיב יכבוש עונותינו ותשליך. ר' יוסי בר חנינא אומר נושא, כלומר נושא העונות ומכריעין הזכיות, שנאמר נושא עון. ר' יוחנן אומר מעבירן, שנאמר ועובר על פשע. תניא דבי ר' ישמעאל מעביר ראש[ון ראשון] וכך היא המידה. פירוש אדם ישר תמים בדרכיו אם נכשל בחט[א] ועדיין לא בא חט[א] על ידו (מעידו) [מעודו], אותו החט[א] אין הקב"ה כותבו עליו [אלא] מעבירו. וכך [היא] מידתו של הקב"ה שלא לחייבו מבתחלה כדכתיב פעמים שלש עם גבר. אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק. כלומר, אלא תלוי ועומד עד שעת מיתתו, ואם נמצאו זכיותיו מרובים מעוונותיו, עברו כל עוונותיו ראשון ראשון והלך במחיצתן של צדיקים. ואם רוב עוונות נמצאו, מתחשב גם הראשון התלוי ועומד בכלל העוונות שעשה אחר כך. וקיימא לן דהני כולהו בזמן שמת בלא תשובה, אבל אם מת בתשובה לא. א)פירו' [אחר] וכך היא המידה, היא המידה הששית שבפרשת ויעבור שנקראו שלש עשרה מידות, וזו היא שכתובה ורב חסד. בית הילל אומרים רב חסד מטה כלפי חסד. ופירש דבי ר' ישמעאל מעביר עון ראשון ראשון ומתרבה החסד. אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק, אלא עומד. ואם עשה תשובה גמורה אין מזכירין לו שום [עון] מעוונותיו, שנאמר ורשעת הרשע לא יכשל בו ביום שובו מרשעו, אלא הקב"ה מוחל לו כל עוונותיו ונותנו במחיצתן. אמר רבא המעביר על מידותיו מעבירין לו על פשעיו שנאמר נושא עון, למי נושא עון, למי שעובר על פשע, לרעהו (עובר על פשע). לשארית נחלתו, למי שמשים עצמו כשיריים, כמו אדם טפל ולא כעיקר. רב הונא חלש, ואמר רב פפא צביתו ליה זוודתא, כלומר הכינו לו תכריכין. לסוף נתרפא, והוה רב פפא מיכסיף לראותו, מפני שהזכיר עליו צורכי המתים. אמר ליה אין הכי הווה, כלומר חשוב למיתה הייתי, מיהו ביקשתי רחמים, ונאמר מלפני הקב' למלאך המות בשביל זו הוספנו לו שנים לחיות בית שהוא מעביר במדותיו. וזו ממידות הבורא שגזר גזרה על האדם, ואם ישוב מרעתו ויעשה תשובה שלימה הקב' מקבלו ומבטל הגזירה, ואינו עומד על מידותיו. את אתה (הר' יחזר) (תעשה) כך.

מסורת הש"ס

א) גי' ע"י ועשים אפר, ב) [גמ"א נוסף: והמשומדים], ג) [פסחים קיח:], ד) גי' ע"י אמר מר, ה) [ערכין ח: ושם איתא ר' אלעזר], ו) [נ"ל אמר רבא וכ"א בע"י], ז) יומא כג. פו: מגילה כח., ח) [נ"ל להו], ט) גמ"א: תלמידי ישו הנוצרי, י) גמ"א ליתא כגון כו' וביתוסים, כ) סנהד' נט:, ל) נ"ל אלא למי שמשים כו',

◆

תורה אור השלם

1. וְהֵבֵאתִי אֶת הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ וּצְרַפְתִּים כִּצְרֹף אֶת הַכֶּסֶף וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן אֶת הַזָּהָב הוּא יִקְרָא בִשְׁמִי וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אָמַרְתִּי עַמִּי הוּא וְהוּא יֹאמַר יְיָ אֱלֹהָי: זכריה יג ט
2. יְיָ מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל: שמואל א ב ו
3. אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: תהלים קטז א
4. וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת: מלאכי ג כא
5. וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל בָּשָׂר: ישעיהו סו כד
6. כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ: תהלים מט טו
7. בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים: מלכים א ח יג
8. יְיָ יֵחַתּוּ מְרִיבָיו עָלָיו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְיָ יָדִין אַפְסֵי אָרֶץ וְיִתֶּן עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ: שמואל א ב י
9. לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא יִרְאֶה כָּל חַכְמֵי לֵב: איוב לז כד
10. יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאותָם: מיכה ז יט
11. מִי אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא: מיכה ז יח

הגהות הב"ח

(א) גמרא מפוזרתן ונעשין עפר תחת: (ב) רש"י ד"ה ועון עצמו וכו' רוצה עוונות שאם לא יכריעו הזכיות עכשיו ויהיו מחצה על מחצה נמצא דרוב עוונות הוה בהדייהו ההוא:

גליון הש"ס

גמ' ונידונין בה לדורי דורות. עיין נדרים ח ע"ב:

הגהות הגר"א

[א] גמ' נושא (כפוס עליו את כ') עון למי שעובר (כפוס עליו את מ') כלומר דצ"ל להיפך למי שעובר על פשע (למי שנושא עון):

א) ככל הגלגל כאן מבואר דפי' אחר הוא ואולי צ"ל כאן פי' אחר לגמרי וכמו דאיתא בכריך ועיין כר"ן.